

DOMONKOS LÁSZLÓ

Március 11., kedd este: a szerkesztő, a Szegedi Híradó munkatársa a nyomdafestékszagú szedőteremben egyenesen a kéziszedőnek diktálta „az anyagot”. Olvasta a mondatokat a frissen elkészült

írásból: „A meleg, derült nap után estefelé az ég hirtelen beborult, az eső szemezik, s erős szélrohamok kavarkák itt bent a port. Szívünk összeszorul a gondolatra, hogy az eső megered, s a szél tartós lesz. Nehéz éjszaka borul ránk.” Hogy mennyire nehéz, azt egy másik kolléga, bizonyos *Mikszáth Kálmán* a konkurens Szegedi Naplóban így örökölte meg: „Az állatok ösztönyszerűleg megéreztek a közelgő veszedelmet: midőn este 8 órakor az Újvilágba mentünk vacsorálni, egy jármos ökör bődítette el magát a Dugonics téren, mintegy kilenc óra felé pedig a városháza előtt egy ló nyertett föl keservesen. S egy fél óra múlva rá kitért az iszonyatos vihar, mely megrezgettette a fenyegetett városban az ablaktáblákat, végigszivített a Széchenyi tér fái között, s hatalmasan megrázta azokat.”

A Tisza fővárosa az idők kezdete óta ambivalens viszonyban élt a folyóval. Egyfelől ott a szépséges csoda: „a legmagyarabb folyó”, amely intézmény. A parti fűzések, a lomha kanyarulatok álmag szökecsége – univerzum, s ha a partjai mentén húzódó települések sorára gondolunk, Rahótól Titelig: van valami borzongatóan, gyönyörűen titokzatos a tiszai világban *Attila* hármaskoporsójától a kérészek halálos virágzású násztáncáig. A „legtisztaibb” magyar költő, a gondokahangú *Juhász Gyula* lírai foglalatát adta annak, amit *Márai* úgy fogalmazott meg, hogy az alföldi nyári esték varázslatát csak az ismerheti, „akit már egyszer elérte a Tisza partján az este, amikor a szőke víz és a kék ég átadja magukat az esthajnal ölelésének, s az éj, e fekete palástos komor szerető kegyetlen és közömbös karjaival szívére ölel minden pihegő és várakozó életet”. Másfelől azonban ott az örökös félelem és küzdelem. Senki sem tudja, pontosan hányszor támadt a Tisza Szegednek – 1712-ben például olyan erővel, hogy *Cseréy Mihály* krónikája szerint „a csapást a nép csak évek hosszú során heverte ki. Híre kelt, hogy a várost máshová telepítik.”

Százharminc évvel ezelőtt, már március első napjaiban tetőpontjára ért a karácsony óta fokozódó aggodalom: a vasúti töltést és a partokkal párhuzamos töltéseket szakadatlanul erősítik, ám a korábbi Tisza-szabályozás egyenlenségei és következetlenségei sorra-rendre megbosszulják magukat. A szabályozatlan szakaszokon lefolyni nem képes víz összegyűlt, és a tél végi hóolvadáskor tovább duzzadva egymás után árasztja el a környéket: 6-án Algyő és Tápé, 10-én Dorozsma kerül víz alá. A városban a töltések tetejéig, az utolsó gátak pereméig ér a mocsos, zavaros áradat. A vasúti töltésre nyúlgátat húznak, ám a forgalom esetleges megzavarása miatt, miként *Sz. Simon István* korabeli források alapján megidézi, kikötik, hogy a magassítást a töltés külső oldalán végezzék el. A Szegedi Napló 8-án azt írja, még ha sikerül is a kellő mértékben felmagasítani a töltést, „az ily friss, meg nem ülededett nyúlgát könnyen átázik s a víznyomásnak enged”. *Pillich Kálmán* pedig a helyszínen járva jegyzi meg: „Mikor a nyúlgáthoz ladikom odaütődött, attól féltem, hogy a ladik orra átüti az egész nyúlgátat. Én azt oly gyengének találtam, hogy egy keletkező északnyugati nagyobb vihar el fogja sodorni.”

Térjünk vissza a nyomdába! Éjjel fél 2 után a 12-i, szerdai lapba készül befejezni cikkét *Nagy Sándor* szerkesztő úr, ki olykor Senex szignóval is jegyezte írásait. Diktálás közben jön a hír: a petresi töltésnél, a makkosházi erdő közelében átszakadt a gát. A cikk sohasem jelent meg. Kefelevonatban maradt ránk, nyomni már nem volt idő. Az utolsó sorok: „1879. március 12., éjféltől 2 óra! Szeged város haldoklásának kezdete. 24 óra múlva halott; volt, nincs többé! Szegény, szegény szülővárosom! Magyarország volt második városa! A koldus sirat, ki szerkesztő volt. Kongj, városháza öreg harangja! Hirdesd Szeged népének, hogy szülővárosa végórája elérkezett.”

Szeged északnyugati külvárosa Rókus. (E sorok írójának legszűkebb pátriája, hol életének első negyed százada telt a gázgyár mellett.) A víz innen érkezik, hiszen a petresi töltés nem túl messze, a rókusai vasútállomás mögött van. (A jelenlegi körtöltésen emléktábla jelöli a betörés pontos helyét). Egy szemtanú, *Lázár György* a Rókus és a belváros határán lévő Mars téren látja, amint kihunynak a gázlámpák (az ár ekkor érte el a gázgyárat), majd „a rókusai templom felé irányított szemünk előtt a nagy sötétség dacára is mintha valami megcsillámlott volna abban a magasságban, amelyben a kövezetet véltük. A következő pillanatban úgy tűnt fel előttünk, mintha a Mars tér egész szélességében egy fekete, helyel-közel felcsillanó, embermagasságú tömeg rohanna felénk. Majdnem mindannyian egyszerre kiáltottuk: itt

Százharminc éve tűnt el Szeged a föld színéről

Úszó koporsó

a víz! Az ár maga borzasztó volt. Nem víz volt az, ami alattunk hömpölygött, hanem a legundorítóbb folyó sár, amely felvette magába a nagyvárosnak minden porát-szennyét.”

Kettő után megszólalnak a harangok, hajnali négyig zúgnak egyfolytában. A harangzúgásba egy-egy hangosabb recsenés, roppanás meg emberi jajszó, segélykiáltás, sikoly keveredik. Ebben az apokaliptikus világviharodásban menteni sem nagyon lehet, hiszen éjszaka van, csak itt-ott villognak kísérteties fények.

Persze a könyörtelen hajnal azért felvirrad. Minek is virradt meg? – kérdezi elkecserepedve *Mikszáth*, aki a Széchenyi téri Zsótér-ház emeletéről pillant alá az irtozatos látványra. (Mint *Petőfi*, ő is tengert lát, mikor kitekint.) Szeged gyakorlatilag megsemmisült: mintha tornádó vagy a következő évszázad szőnyegbombázásos-atomtámadásos tűzvihara söpört volna végig a városon. Mivel kőház alig volt, már a vész kezdetén kártyavárként omlottak össze egymás után az épületek, a maradék pár óra múlva valóságos szétmállott a vízben. Összesen 5458 ház pusztul el a hetven ezer lakosú városban, épségben marad 265 (legnagyobb részben a belváros kőházai). A halálos áldozatok száma 150 körüli, egyharmaduk gyermek. Hatvan ezren maradnak hajlék nélkül.

Még 12-én hajnalban távirat megy *Tisza Kálmán* miniszterelnöknek Budapestre: „Negyed háromkor megkondult a vészharang. A hajóhídon emberek ezrei törtetnek Újszeged felé. Segélykiáltások hangjait hordja szét a szél. Sokan csak a pusztá életüket mentették meg. Száraz lábál csak a Palánk három utcájának végén lehet járni. A víz tovább emelkedik, dögöltött ökröket, lovakat hurcol. A várfalakra katonák hordják föl a hidegtől megdermedt, ijedtségtől elalélt embereket. A zsinagóga teli vízzel, a keresztény templomok és a főgimnázium menekültekkel. Estig mindent elborít a víz.”

Reggel mindenfelé indulnak a csónakos mentőosztagok. Alig győzik a munkát. Fákrol, még dacoló építmények tetejéről próbálják összeszedni a szerencsétleneket. Abszurd jelenetek. Amott felravatalozott halott koporsóját hintáztatja az ár, körülötte zokog és jajveszék a család. Emitt ingadozó, már-már a vízbe csúszó tetőn ismerőst lát kapaszkodni a csónakos:

- Hát kend mit csinál ott, Borbolya uram?
- Itt lakom.

Előfordul, hogy ott kell hagyni a dereglye peremébe utolsó szalmaszállal kapaszkodó nyomorultakat,

mert a vízi jármű csordulóság megtelt. Máskor éppen mire a csónak a ház elé siklik, akkor dől bele fáradtan, recsegve az épület a vízbe, a benne remegőkkel együtt, maga alá temetve őket.

Hódmezővásárhelyről, Makóról, de még a jóval távolabbi Temesvárról is érkeznek mentőalakulatok. (Egy riadt tekintetű, vékony ember is ott hajlong elszántan a többiek között – láthatóan mélyen megrázva, amit átélni kénytelen, de teszi vitetül a dolgát, szívósan, zokszó nélkül. *Csontváry Kosztka Tivadarnak* hívják. *Pertorini Rezső* szerint az árvíz látványának sokkja döbbsenti rá igazán festői talentumára. *Péter László* azt írja: „A hömpölygő víz majdnem minden képén őri a szegedi emlék rettenetét.”) *Pestri Zubevics Fedor* nyugalmazott huszártiszt érkezik egész mentőexpedícióval. „Tíz laddal vártam a vizet a kiskaszinó tájékán, ahol a mostani Tisza Lajos körút fölötti szakasza a folyó fölött hajlik – írja. – Meg nem lehetett mozdulni, olyan erővel zúdult ránk a víz. Fogódzkodtunk, mi menteni jöttünk, nem meghalni. Egy iparos ember úszott az utca közepén hömpölygő zavaros áradatban, segítségért kiáltott. Amennyire tudtuk, értésére adtuk, hogy kapaszkodjon valamelyik házba, de ő éppen attól menekült. Később láttuk, mennyire igaz van. Árvízben házra támaszkodni kész halál.”

Az első napok pánikja után persze minden lecsendesedik. Már 17-én a miniszterelnök kíséretében Szegedre jön *I. Ferenc József* magyar király, és külön támogatást helyez kilátásba, Franciaországban már 30-án nagyszabású jótékonyági hangversenyt rendeznek Szeged megsegítésére, ezt három hónap múlva másik követi, immár a párizsi operában. A magyarság és Európa „páratlan részvétellel” fordult a város felé, valósággal árad a segítség mindenfelől. A magánszemélyek közül említsük meg csak a talán legismertebbet és leggrandiózusabbat: *Somogyi Károly* esztergomi kanonok egy életen át összegyűjtött, 40 ezer kötetes könyvtárát. Megszólal a legnagyobb magyar emigráns, maga *Kossuth Lajos* is. Turinból *Bakay Nándornak* címezte levelét: „Pompéji eltemetése óta alig tud a történelem egynél több ily mérvű pusztulásról. Hanem ami Szegednek újbóli alkotását illeti, ennek nagy munkájában az oroszlanrészt mindenestire Szeged népének csüggedetlen erélyére vár. Nemvenben pedig mondja meg kérem Szeged népének, hogy az, ki őt egykoron a magyar nemzet büszkeségének nevezte, elvárja tőle, hogy e névre magát most is méltónak bizonyítandja. Kossuth.” Magyarország egykori kormányzója hozzászól: „Levelemhez 350 arany frank van csatolva, mihez még magam 100 frankkal, Ferenc és Lajos fiaim 50-50 frankkal járultunk.”

A kár jórésével felbecsülhetetlen. Végül – komoly számítások után – a hivatalnokok megállapítják, hogy ingatlanokban a város belterületén 7 millió 135 ezer, ingóságokban 4 millió forint, a külterületeken 614, illetve 60 ezres. Viszonyításképpen: akkoriban egy mázsa búza ára 8, a kukoricáé 4, a krumplié 1,20 forint, száz forintba kerül egy tehén, 30-ba egy ló. Ezer cserépért tíz forintot kell fizetni, egy mázsa mész ára két forint. Végül több mint kétfélmillió forint gyűlik össze – ennek köszönhetően Szeged gyakorlatilag újjászületik, úgy is mondhatni, igazi születésnapja a gyásznap maga.

Még a nagy víz levonulása előtt láthatóan győzött a szívós dél-alföldi élni akarás: amikor még rom rom mellett meredezett, és mocsos, hulladékos, bűzös víz állott mindenfelé: Csikós uram kiveszi árendába az egyik házfödelet, odaerősíti a fákhoz, asztalokat, székeket szerez – és megnyílik a vízi csárda, hová csónakkal járnak a népek, és ahol állítólag, a körülményekhez képest, elég jó bort mérnek. Három nappal a szerdai rémségek után már megtartják a hetivásárt, a fiákeresek vízi konfliktusokat eskabálnak az úri közönség szállítására, az Oskola utcában kinyitottak a boltok, igaz, divatcikkek helyett szalonát, húst, no meg a Szegeden különösen kedvelt tarhonyát árulnak. A vár tele sátrakkal, a Tisza-töltés színté Tápéig barakkokkal, a város költséggé három népkonyhán főznek az otthontalannak, olykor 15 ezer ember számára. Segélyként például „férfiöltönyből” 9 ezer darabot osztottak szét és 11 ezer női felsőruhát.

Az ezredéves évforduló előtti időkre, a nyolcvanas évek közepére, második felére elkészül a ma ismert Szeged – Budapestet jócskán megelőzve kis- és nagykörűtjával, „sugaras” városszerkezetével, neves mai épületeivel, a legtöbbet adományozó európai városok: Párizs, Brüsszel, London, Róma, Berlin, Bécs nevét őrző nagykörűrészekkel. És – igaz, csak Trianon után – ismét az ország második városa. Mintha a *Dózsa* fejéről szóló, *Juhász Gyula* által is megénekelte ősi szegedi legenda kelne életre: a szintén szentman *Jókai* megjövendöli, hogy „akkor épül fel Szeged olyan nagygyá és széppé, mint hajdan volt, mikor a halottak visszatérnek a városba”. A katasztrófa napjaiban az ár felszaggatta az alsó- és felsővárosi temető sírhalmait, s a töltésekre menekült nép egyszerre azt láthatta, hogy koporsójukban a halottak jönnek vissza a vízzel borított elhagyatott utcákra.

FORRÁS: A SZEGEDI NAGY ÁRVIZ KÉPESKÖNYVE, 1979

A víz alá került Széchenyi tér korabeli rajzon. A gyásznap az újjászületés napja is